

КОНДРАТЬЄВА О. В.

Національний авіаційний університет

ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОРИКИ РОМАНІВ Д. БРАУНА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Стаття присвячена аналізу художньої метафорики романів Д. Брауна в україномовних перекладах. Розглядаються можливі способи відтворення метафор у тексті перекладу.

Ключові слова: метафора, способи перекладу, україномовний переклад, художня проза.

Статья посвящена анализу художественной метафорики романов Д. Брауна в украинских переводах. Рассматриваются возможные способы передачи метафор в тексте перевода.

Ключевые слова: метафора, способы перевода, украинский перевод, художественная проза.

The article focuses on the analysis of literary metaphors of Dan Brown's novels in the process of Ukrainian translation. The main devices of translation of metaphors in the target language are defined.

Key words: metaphor, ways of rendering, Ukrainian translation, literary works.

Актуальність питання, якому присвячена стаття, визначається важливістю проблематики відтворення метафори для перекладознавства, а також комплексним підходом до визначення ступеня адекватності перекладу художньої метафори оригіналу.

Мета дослідження полягає у встановленні меж адекватності відтворення українською мовою метафори англійською мовою художньої прози Д. Брауна на матеріалі романів “Код да Вінчі”, “Янголи і демони”, “Втрачений символ”. Під адекватним перекладом ми розуміємо передачу, нарівні зі смисловими, також і формальних текстових елементів. У цьому зв'язку особливого значення набуває відтворення художніх образів, що будуються на основі образного значення окремих слів та асоціативності мислення, яка є, головним чином, у метафорично-образній системі художнього твору [1:145].

Об'єктом дослідження нашої статті є художні метафори як засіб створення образності у художній прозі Д. Брауна.

Предметом дослідження – основні способи перекладу метафори, які використовуються перекладачами при перекладі художніх прозових творів автора.

Наукова новизна дослідження полягає в аналізі проблеми адекватності метафоричної образності при перекладі з англійської мови українською та спробі узагальненої класифікації способів відтворення метафори у тексті перекладу.

Один із фундаментальних підходів до перекладу полягає в тому, що повідомлення у формі письмового тексту не засновується лише на використанні мови на рівні мікроодиниць [2; 3; 4]. Успішність перекладу також залежить від його сприймання та певної відповідності очікуванням адресата. У межах цього підходу процес прийняття рішення є перспективним, оскільки перекладач має на меті відтворення оригінального тексту в формі, прийнятній цільовій аудиторії. Так, перекладачеві необхідно постійно балансувати між зорієнтованістю на мову-джерело та мову переклад [5:23–24], а також максимально точно відтворити картину світу, закладену автором у творі [6:14]. Саме метафорика художнього твору дозволяє реконструювати таку картину світу, зрозуміти особливості світосприйняття та світовідчуття письменника чи поета, а отже, адекватно перекласти художній твір. Власне тому неабиякого значення набуває адекватний художній переклад метафор оригінального твору [7:217].

Переклад метафори багато в чому залежить від того, наскільки близькі одна від одної культурно-мовні традиції вихідної мови, та як здійснюється переклад. Метафоричну семантику складають кілька взаємопов'язаних елементів: початкове значення слова, образ, який створюється в результаті співставлення та новий понятійний зміст, нова номінація, яка виникає в результаті осмислення метафори [7:30].

Свідченням розуміння метафори перекладачем може слугувати очевидна осмисленість асоціативного змісту лексичної або фразеологічної одиниці, коли перекладач ідентифікує в мові оригіналу і адекватно відтворює засобами цільової мови метафоричне висловлювання, уникаючи помилкових зв'язків значення та хибних асоціацій. Власне адекватна передача семантики метафори і складає основні труднощі для перекладача. Перекладач відштовхується від семантики слів в метафоричному сполученні оригіналу та співставляє лексичне значення слів мови оригіналу та мови перекладу. В багатьох випадках мовні образи метафоричних словосполучень мови оригіналу вдається передати метафоричними образами, що мають еквівалентну

семантичну основу та є рівними по номінативній функції. Проте, для подолання труднощів передачі метафори рідною мовою, особа, яка здійснює переклад, може також вдаватися до вербальної заміни елементів метафори, заміни або зміни образу, вилучення переносного значення та перекладу повним еквівалентом [8:56]. На сьогодні найвичерпнішими практичними порадами щодо перекладу метафорики вважаємо класифікації прийомів перекладу метафор, запропоновані Т. А. Казаковою [1] та П. Ньюмарком [9].

За класифікацією Пітера Ньюмарка, основні способи перекладу метафори такі: 1) збереження образу у мові перекладу; 2) заміна образу мови джерела стандартним образом мови перекладу, який не суперечить культурі мови перекладу; 3) відтворення метафори за допомогою образного порівняння зі збереженням образу (але з можливою зміною експресії); 4) переклад метафори (або образного порівняння) за допомогою образного порівняння (або, інколи, метафори) з тлумаченням значення; 5) відтворення семантики метафори описово; 6) вилучення метафори, якщо вона є надлишковою (необов'язковою); 7) збереження метафори з конкретизацією значення з метою підсилити образ [9:87–91].

Т. А. Казакова, з власних спостережень, рекомендує такі способи перекладу метафори: 1) повний переклад; 2) додавання / опущення; 3) заміна; 4) структурне перетворення; 5) традиційний відповідник; 6) паралельне іменування метафоричної основи (структура може видозмінюватися, але зберігається запропонований образ) [1:245–246].

Розглядаючи детальніше україномовні переклади романів Д. Брауна (“The Da Vinci Code”, “The Lost Symbol” “Angels and Demons”), послугуємося запропонованою П. Ньюмарком та Т.А. Казаковою класифікаціями способів перекладу метафори, уточнивши окремі позиції даних класифікацій в застосуванні до творів письменника. В українських перекладах простежується кілька способів відтворення метафори:

1) Повний переклад метафоричних одиниць застосовують у тому випадку, якщо у вихідній та цільовій мовах співпадають як правила сполучуваності, так і традиції вираження емоційно-оцінної інформації, вжиті у певній метафорі, як-от: *Their dim glow was aided only by a pale shaft of moonlight that filtered down through the expansive*

*oculus in the ceiling and illuminated the room's most startling feature <...> [10:28]. – Їхнє тьмяне мерехтіння, до якого додавався лише блідий стовп місячного сяйва з широкого круглого вікна у стелі, освітлювало найдивовижніший предмет цього приміщення <...> [13:30]. Передусім у такий спосіб відтворюються клішовані метафори з прозорою семантикою: <...> *the faint outline of the SMSC nestled in the trees off the highway to his right [10:53] – <...> удалині невиразні обриси Центру технічної підтримки Смітсонівського музею, що гніздився посеред дерев [13:55]**

2) одавання / опущення. Один і той самий образ у двох мовах може мати різний ступінь експлікації. Це призводить до необхідності додавати або вилучати слова, що створюють його. Цікаво відзначити, що при перекладі українською мовою переважає додавання слів, що підтверджує думку про те, що українська мова більш експліцитна, ніж англійська. Наприклад: “*For me?*” *Langdon's blue eyes looked anxious and uncertain. Anderson held out the phone. “It's the CIA's Office of Security.” [10:69] – Мені? – У блакитних очах Ленгдона з'явився розгублений та занепокоєний вираз. Андерсон подав йому телефон.– Це з відділу безпеки ЦРУ [13:72].*

3) Заміщення образу вихідної мови стандартним образом цільової мови. У таких випадках перекладач воліє передати думку автора за допомогою образу, більш властивого цільовій культурі та відмінного від вихідної. Вибір такої стратегії перекладу здійснюється за наявності розбіжностей у метафоричних картинах світу двох мов, тобто за відсутності в цільовій мові метафоричної моделі, що збігається за складом концептів з мовою вихідною. У романі «Код да Вінчі» (“The Da Vinci Code”) загальноживану метафору “*the sun sank*” перекладено її нейтральним відповідником, як-от: *Outside the window the sun sank, but Langdon could still make out the slender silhouette of the world's largest obelisk, rising on the horizon like the spire of an ancient gnomon [11:46] – Сонце за вікном літака вже сіло, та професор і досі міг розгледіти в сутінках тендітний обрис найбільшого у світі обеліска, що здіймався на обрії, неначе шпиль древнього сонячного годинника [14:47].* У Д. Брауна сонце зображено як корабель, що потонув (sank), проте в українському варіанті маємо вже зовсім інший образ, де сонце зображено як живу істоту (сісти).

4) Зустрічається в україномовних перекладах і досить рідкісний спосіб відтворення метафори за допомогою іншої (близької за значенням) метафори, як-от: *Bellamy's gaze shot back up to Sato, whose soul from their first meeting, burned with fires it had never before* [10:62]. – *Беламі стрільнув очима на Сато; в душі її спалахнуло невідане доти полум'я* [13:62]. У поданому вище прикладі перекладачеві, напевне, видалося недостатнім простий переклад метафори, тому він вдається до розгортання оригінальної метафори у близьку їй за значенням. В основі авторської метафори “*whose soul from their first meeting, burned with fires it had never before known*” лежить концепт “душа – це щось, що горить”. Під час перекладу “в душі її спалахнуло невідане доти полум'я” з'являється абсолютно нова концептуальна метафора “почуття – це полум'я”. Отже, перекладач змінив не лише вербальну сторону образу, але і сприйняття метафори.

5) Переклад метафори за допомогою порівняння зі збереженням образу наочно показано у наступному прикладі, де метафора *simmering black eyes* трансформувалась у порівняння, як-от: *Robert Langdon suspected he was probably not the first to mistake Sato for a man on the phone, but the director was still glaring at him with simmering black eyes* [10:86]. – *Роберт Ленгдон здогадався, що він, мабуть, був не першим, хто по телефону прийняв її за чоловіка; директор і досі не спускала з нього суворого погляду, з її чорних очей неначе іскри сипалися* [13:89].

6) Відтворення метафоричного образу шляхом вилучення переносного значення. Вилучатися може лише образний компонент – і тоді метафора перекладається необразним ситуативним відповідником. Відтворення метафоричного образу шляхом вилучення переносного значення можна простежити у метафорах “*their eyes locked*”, “*the sounds of the song departed*” та їх перекладах “їхні погляди зустрілися”, “зникли пісенні звуки”. Як бачимо, образність оригіналу втрачено шляхом вилучення лексеми “*locked*”, “*departed*” і заміни їх на нейтральні дієслова “зстрілися”, “зникли”. “*Dad!*” *Their eyes locked for one terrifying second. Then the bottom dropped out* [10:76]. – *Татку! На якусь швидкоплинну лячну мить їхні погляди зустрілися. А потім дно ліфта провалилося* [13:78]. *Tonight, however, he sensed a foreboding solemnity in the Temple Room, the sounds of the song departed, and his mind began replaying all the dire*

warnings he had been given on his journey <...>, [10:143]. – Однак цього вечора йому здалося, що у Храмівій залі витає якась лиховісна урочистість, зникли пісенні звуки, тож почав подумки прокручувати всі зловісні застереження, мовлені йому під час подорожі <...>, [13:145]

7) Згортання метафори до пояснення її значення; при цьому в перекладі неминуче редукується емотивний компонент метафоричного образу, зникає “перебільшення” (an element of exaggeration), властиве метафорі. Цікаво простежити “загасання” метафоричного образу на наступному прикладі: *Despite Langdon’s six-foot frame and athletic build, Anderson saw none of the cold, hardened edge he expected from a man famous for surviving an explosion at the Vatican and a man hunt in Paris [10:165].* – Попри височенний зріст Ленгдона та атлетичну статуру, Андерсон не побачив у ньому нічого жорсткого та “крутого” – як можна було очікувати від чоловіка, що пережив вибух у Ватикані та погоню в Парижі [13:168]. У цьому випадку утрата метафоричного образу є наслідком об’єктивних розбіжностей у граматичних структурах української та англійської мов.

8) Заміна на рівні лексичного оформлення. До цієї групи прикладів увійшли випадки, коли одна і та сама метафора (метафорична взаємодія одних і тих самих концептів) реалізована за допомогою слів різної семантики, як-от: *A blanket of white fog crept across the runway, and Langdon had the sensation he was stepping into a marsh as he descended onto the misty tarmac [12:26].* – Понад смугою повзли пасма зимового туману, то ж коли Ленгдон зійшов на білу ковдру, що вкрила гудронове покриття летовища, то йому здалося, наче він ступив на болото [15:27]. Очевидно, такий результат дослідження можна пояснити тим, що перекладач має адаптувати використані автором оригіналу засоби створення оригінального образу до умов іншої мови з метою відтворення художності даного образу.

9) Заміна на рівні морфологічного оформлення, тобто використання слів, які мають подібне лексичне значення, але відносяться до іншого лексико-граматичному класу або мають інші граматичні значення: *The chamber had fallen deathly silent, and he could feel all of the witnesses watching him, waiting for him to take his*

final oath and join their elite ranks [10:30]. – У кімнаті запала мертва тиша, і він фізично відчув на собі погляди свідків-братчиків, що чекали, коли він прийме завершальну присягу і приєднається до еліти [13:33].

10) Заміна на рівні синтаксичного оформлення, тобто зміна синтаксичного типу речення, пов'язана з перекладом метафори, наприклад: *One of the detained witnesses, a tall, dark-haired man in a tweed sport coat, was trying to break away from the group to speak to the chief. The man was currently in a heated discussion with the guards [12:49]. – Один із затриманих свідків, високий темноволосий чоловік у спортивній твидовій куртці, намагався вийти з оточення, щоб поговорити з шефом. Він саме про щось жваво сперечався з охоронцями [15:51]. The jacquard bathrobe hanging on his bedpost bore the monogram[12:25] На жакардовому халаті, перекинутому через спинку ліжка, він побачив монограму [15:16].*

Результати проведеного дослідження показали, що під час перекладу метафор перекладачі у більшості випадків вдаються до збереження образу (76,6 %). Це можна пояснити, з одного боку тим, що схема думки, котра породжує метафоричні значення, концептуальна складова процесів метафоризації має схожі риси в двох мовах, тобто метафоричні картини двох мов частково збігаються. З іншого боку, перекладач вдається до збереження образу для того, щоб якомога точніше передати індивідуальність авторського стилю в тих випадках, коли метафора заснована на контекстуальному “живому” образі, носить експресивний, художній характер. У низці випадків перекладач обирає принципово іншу стратегію перекладу художньої метафори – відмова від збереження авторського образу. До цієї групи ми віднесли випадки, в яких перекладач використовує зовсім інший образ (реметафоризація) – 13,7 % або відтворює авторський образ “за змістом” (деметафоризація) – 9,7 %.

З точки зору наявності / відсутності семантичних та структурних перетворень під час перекладу метафори збереження образу здійснюється кількома способами. З одного боку, перекладач часто в цілому зберігає як лексичне, так і граматичне (морфологічне і синтаксичне) оформлення вихідної метафори, тобто вдається до так званого повного перекладу. З іншого боку, образ в перекладі можна зберегти й при розбіжностях в його лексичному оформленні. Так,

найпоширенішим прийомом перекладу метафори є заміна на рівні лексичного оформлення (62,8 %). Такий результат дослідження, очевидно, можна пояснити тим, що перекладач має адаптувати використані автором оригіналу засоби створення оригінального образу до умов іншої мови з метою відтворення художності даного образу. Досить поширеним прийомом перекладу метафор є часткова зміна семантики метафоричного виразу за рахунок додавання до його складу лексичних елементів або їх вилучення (27,7 %). Найменш поширеними прийомами перекладу метафори є заміни на рівні граматичного (морфологічного або синтаксичного) оформлення (9,5 %). Вважаємо, що зазначені класифікації прийомів перекладу метафорики з рекомендаціями про збереження, додавання чи пропущення метафори, зорієнтовані на текстовий рівень, де перекладач має враховувати картину подій, свідком і учасником яких був автор та, у разі необхідності, домальовувати за автора пояснювальні штрихи, вводити в текст підказки читачеві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English-Russian = Translation techniques. EnglishRussian [обл. загл.] / Тамара Анатольевна Казакова. – СПб.: СОЮЗ, 2000. – 319 с. 2. Казакова Т. А. Теория перевода – лингвистические аспекты / Т. А. Казакова. – М.: Флинта, 2003. – 235 с. 3. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 2004. – 216 с. 4. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. Лингвистические проблемы / А. В. Федоров. – СПб.: Филол. ф-т СПб. ГУ, 2002. – 416 с. 5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): [підручник] / Корунець І. В. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 448 с. 6. Некряч Т. Є. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів: [навч. посіб. для студ. переклад. ф-тів ВНЗ] / Т. Є. Некряч, Ю. П. Чала. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 195 с. 7. Романюга Н. В. Відтворення метафоричної образності при перекладі української прози англійською мовою (на матеріалі оповідання В. Винниченка “Голод”) / Романюга Н. В. // ВІСНИК Житомирськ. держ. ун-ту імені Івана Франка (38). – Житомир, 2008. – С. 217–220. 8. Newmark P. About Translation / Peter Newmark. – Clevedon (England): Philadelphia Multilingual Matters, 1991. – 184 p. 9. Newmark P. Approaches to Translation / Peter Newmark. – Oxford: Prentice Hall, 1981. – 200 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Brown D. The Lost Symbol / D. Brown. – New York: Doubleday, 2009. – 538 p. 11. Brown D. The Da Vinci Code / D. Brown. – London: Penguin Books, 2004. – 478 p. 12. Brown D. Angels and Demons / D. Brown. – New York: Popular Library, 2006. – 527 p. 13. Браун Д. Втрачений символ / Д. Браун; [пер. з. англ. В. Горбатька]. – Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2011. – 608 с. 14. Браун Д. Код да Вінчі / Д. Браун; [пер. з. англ. А. Камянець]. – Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2006. – 542 с. 15. Браун Д. Код да Вінчі / Д. Браун; [пер. з. англ. А. Камянець]. – Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2006. – 542 с.